

ДОРОГА ДО МИРУ: СТРАТЕГІЇ, УГОДИ, ФОРМАТИ, СЦЕНАРІЇ ТА ФОРМУЛА МИРУ ЗЕЛЕНЬСЬКОГО ІЗ 10 ПУНКТІВ

Крупеня І. М.,

доктор філософії з політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та туризму

Приватного закладу вищої освіти "Київський міжнародний університет"

ORCID: 0000-0002-3336-974X

24tokiss@gmail.com

Тутутченко О. О.,

магістрантка кафедри міжнародних відносин та туризму

Приватного закладу вищої освіти "Київський міжнародний університет"

otututchenko2000@gmail.com

*«...секрет нашого героїзму: ми не боїмося росії.
З-поміж усіх націй Європи ми єдині знаємо:
те, що Путін десятиліттями був продавав Заходу
за добру монету, є не що інше, як купа брехні,
омана й блеф»
(Оксана Забужко)*

Дослідження присвячено аналізу стратегій, угод, форматів, сценаріїв та формул миру, які пропонували як національні державні діячі, так і міжнародна спільнота, безпекові організації, аналітичні центри для виживання Української держави.

Продемонстровано миротворчій зусилля В. Зеленського в перші два роки його президенства. Простежено трансформацію підходів до вирішення конфлікту з 2014 р. по 2022 р. Констатовано факт, що Україні довелося визнати російсько-українську війну реальністю 24 лютого 2022 р.

Проаналізовано формулу миру В. Зеленського із десяти пунктів, яка націлена забезпечити дорогу до справедливого миру. Констатовано відважність президента, який публічно заявив на саміті «Групи двадцяти», що є набір рішень, які потрібно реалізувати, і це має бути публічно, а не за лаштунками. Агресивна російська війна має закінчитися справедливо, на основі Статуту ООН і не варто пропонувати Україні компроміси із совістю, суверенітетом, територією та незалежністю.

Акцентовано, що російсько-українська війна є найбільшою в Європі з часів Другої світової, виходить за межі двостороннього конфлікту і має фундаментальний вплив на систему міжнародних відносин в безпековому, економічному, торговельному складниках та на регіональні, глобальні процеси вцілому.

Ключові слова: російсько-українська війна, дипломатія, Нормандський формат, Мінські угоди, «план Єрмака», війна, мир, «формула Штайнмаєра», «формула Зеленського».

Постановка проблеми. В лютому 2014 р. розпочалася російсько-українська війна. Її називають «гібридною», аргументуючи тим, що Росія використала раніше невідомі способи та методи, зокрема порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей (Березовець, 2016). З огляду на це, розроблялися різні стратегії, формати, сценарії, формули для того, щоб вибороти мир для України, завершити російсько-українську війну, повернути тимчасово окуповані території та змусити агресора відшкодувати завдані збитки (Горбулін, 2015). Але відкритий воєнний напад РФ на Україну 24 лютого 2022 р. повністю «обнулив» попередні формати, натомість появилася формула В. Зеленського, яку він вперше озвучив 15 листопада 2022 р. на саміті «Групи двадцяти» (Україна, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надзвичайна актуальність цієї проблеми привертала увагу вітчизняних і закордонних науковців. Варто виокремити монографії та публікації В. Білецького, Т. Березовця, П. Гай-Нижника, Б. Годжеса, М. Гончара, В. Горбуліна, Б. Гуменюк, У. Гурот, Т. Грант, Р. Дікенсона, Р. Додонова, М. Дорошко, І. Дулебової, К. Зарембо, М. Золкіної, Г. Ковальського, М. Кравченко, І. Крупені, В. Кулика, Т. Кузьо, І. Лоссовського, Є. Магди, Т. Снайдера, С. Така, С. Солодкого, Г. Перепелиці, Х. Рітца та інших.

Мета дослідження. Дослідити основні стратегії, угоди, формати, сценарії та формули, які пропонувалися політичному керівництву держави задля досягнення миру на Сході України, а з 24 лютого 2022 р. по сьогоднішній день – завершення агресивної російської війни на основі Статуту ООН і міжнародного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дорога до миру в Україні є надзвичайно тернистою і складною. Президент України В. Зеленський не міг подумати, що ця дорога виявиться такою складною, повідомляючи в 2019 році під час своєї передвиборчої промови, що достатньо буде лише поставити питання підтримки перед гарантами Будапештського меморандуму і партнерами з ЄС і дорожня карта по досягненню миру та завершенні війни буде досягнута, тимчасово окуповані території будуть повернені без подальшої ескалації. На жаль, не було враховано багаторівневі цілі рф, які виходили далеко за межі формату російсько-українського конфлікту та передбачали руйнування безпекової архітектури в Європі, знищення старого та встановлення нового світового порядку, за якого росія мала би змогу керувати глобальними процесами (Перепелиця, 2021).

Через два роки управління країною, В. Зеленський до кінця усвідомив наміри рф і 26 серпня 2021 року підписує указ про затвердження Стратегії зовнішньополітичної діяльності України №448/2021, у якому публічно визнав, що політика російської федерації сьогодні є основною загрозою не лише для України, але і Європи. В документі також прописано, що росія докладає зусиль для відновлення своєї ролі як глобального гравця шляхом політичного, військового, економічного, інформаційного тиску на держави та інституції трансатлантичного співтовариства; застосовує весь спектр інструментів гібридної агресії з метою встановлення контролю над Україною, порушуючи її територіальну цілісність та намагаючись блокувати її рух до набуття повноправного членства в ЄС та в НАТО; порушує норми міжнародного права та міжнародний правопорядок (Стратегія, 2021).

На думку відомого українського конфліктолога Г.М. Перепелиці, із самого початку війни українське керівництво притримувалося стратегії «страуса» або її правильніше було б кваліфікувати як «гібридний мир», оскільки постійно звучала риторика «не провокувати», «не стріляти», «не вдаватися до активних дій».

Головними принципами такої стратегії стали: невизнання стану війни з росією; відмова від активного спротиву російській агресії та від застосування законодавчої бази воєнного часу, уведення в дію планів оборони країни; намагання не провокувати російську сторону; пріоритетність тактики вичікування; апелювання до міжнародного права й міжнародних організацій щодо захисту від російської воєнної агресії; компромісність; орієнтування суто на політико-дипломатичні засоби розв'язання російсько-українського конфлікту, що набув форми гібридної війни (Перепелиця, 2021).

З початку військової агресії, ми часто чули в інформаційному просторі словосполучення «Мінські угоди» як дорожня карта до миру в Україні. Насправді – це домовленості учасників врегулювання ситуації на Донбасі в Нормандському форматі, в яких зафіксований алгоритм вирішення конфлікту і вони були підписані на тлі болючих поразок української армії на Донбасі, а тому містили вкрай невигідні для України положення. Перші Мінські угоди були підписані у столиці Білорусії на початку вересня 2014 року після трагедії в Іловайську. Договір був укладений учасниками Тристоронньої контактної групи: послом Г. Тальявіні (від ОБСЄ), другим президентом України Л. Кучмою (від України), послом російської федерації в Україні М. Зурабовим (від росії). Крім того, під Протоколом стоять підписи О. Захарченка (очільник невизнаної «ДНР») та І. Плотницького (очільник невизнаної «ЛНР»). На жаль, перемир'я не вдалося досягти, а відтак нові бойові зіткнення у Донецькому аеропорті, а потім і в Дебальцевому (Чайковська, 2022).

На думку професора В. Горбуліна Мінські домовленості лише окреслювали певний горизонт компромісу, який визначили для себе сторони конфлікту; при цьому вони продовжували застосовувати весь арсенал дипломатичних, економічних, пропагандистських і силових аргументів для досягнення власних цілей (Горбулін, 2015).

Другі Мінські угоди було підписано на саміті в Білорусії 11–12 лютого 2015 р. за участі лідерів Німеччини, Франції, України, росії та самопроголошених «народних республік» у форматі «нормандської четвірки». Цей документ часто звучить в інформаційному просторі, як «Мінськ–2». Текст других Мінських угод деталізував положення «першого Мінська». Одразу після підписання «Мінська–2» його автори – А. Меркель, Ф. Олланд, П. Порошенко та В. Путін – підписали окрему декларацію, у якій висловили повну підтримку реалізації цих домовленостей.

Окремо варто зазначити, що головна проблема мінських угод – те, що з моменту їхнього підписання політичне керівництво РФ та України трактували їх принципово по-різному. Росія притримувалася риторики «нас там нету», конфлікт на Донбасі існує всередині України між Києвом та самопроголошеними республіками «ЛНР», «ДНР», а Москва ніби виступає посередником, який допомагає сторонам домовитись. Для України – це конфлікт між Києвом та Москвою і жодної мови про перемовини з окупаційними адміністраціями йти не може. Друга розбіжність полягала в тому, що має статися спочатку: вибори на територіях, які займають «самопроголошені республіки» чи отримання контролю над неконтрольованою ділянкою кордону з росією. Україна наполягала на другому, пояснюючи це тим, що демократичні вибори можна провести лише тоді, коли контролюється територія (Повний, 2015). 21 лютого 2022 року формат Мінських угод як дорожньої карти до миру в Україні повністю був зруйнований нанівець, оскільки президент росії підписав указ про визнання незалежності самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» і фактично порушив Мінські угоди, у яких ідеться про територіальну цілісність України і план повернення так званих «республік» до її складу (Чайковська, 2022).

Країни ЄС робили свій внесок у стримування кремлівського агресора та мирне вирішення конфлікту на Донбасі. Водночас було помітно, що Євросоюз, відчуваючи певний дискомфорт від санкційного протистояння та збройного конфлікту на своїх східних рубежах, шукав шляхи деескалації, передусім на засадах політико-дипломатичного компромісу (Власюк, 2017). Так, у вересні 2016 р. в українському інформаційному просторі появилася «формула Штайнмаєра», як механізм врегулювання російсько-українського конфлікту. Дана формула названа прізвиськом міністра закордонних справ Німеччини Франк-Вальтера Штайнмаєра. Пан Штайнмаєр за підтримки французького колеги Жан-Марко Еро запропонував компромісний Мінський угодам план, який полягав у тому, що безпековий блок Мінських угод необхідно виконувати одночасно із політичним задля того, щоб зрушити з «мертвої точки» мінський процес. Окремо варто відзначити, що ці пропозиції не були закріплені на папері, вони лише були запропоновані для обговорення сторонам конфлікту. Запропонована «формула» передбачає спочатку проведення місцевих виборів відповідно до Конституції України, а після підтвердження ОБСЄ демократичності виборів – постійне набуття чинності закону про особливості місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей. І одночасно із імплементацією цього закону – виведення військ і встановлення контролю України над східним кордоном.

Таким чином, ідея тодішнього міністра закордонних справ Німеччини полягала у тому, щоб змінити послідовність виконання пунктів Мінських угод. У мінських документах проведення місцевих виборів на території ОРДЛО є передостаннім, 12-тим пунктом плану з врегулювання кризи після низки інших кроків, серед яких – «негайне і всеосяжне припинення вогню», відведення військ від лінії розмежування, виведення іноземних військових формувань, встановлення контролю ОБСЄ над кордоном. У той час, як офіційний Київ із 2015 року стояв на тому, що мінський комплекс заходів із врегулювання на Донбасі – це поетапний план, росія та лідери «республік» переконують, що усі пункти мають виконуватися одночасно, а не у порядку від першого до останнього. Місяцем пізніше у жовтні 2016 р. в Берліні відбувся саміт «нормандської четвірки» за участі президентів України, росії, Франції та канцлера Німеччини. Під час саміту п'ятий президент України П. Порошенко заявив, що позиція України лишається незмінною. Спочатку виконання безпекових умов та звільнення заручників, а лише потім має виконуватися політична частина Мінських угод (Дорош, 2019).

У цьому контексті, вище зазначені угоди, формули досягнення миру росія намагалася втілити шляхом поєднання двох стратегій: *контрольованої ескалації та контрольованого хаосу*. Стратегію контрольованої ескалації побудовано на суворому підрахунку взаємних утрат і надбань. Сторони регулюють претензії відповідно до своїх можливостей та ймовірних реакцій опонента. Стратегія поєднує ескалацію боротьби з компромісами, переговорами й угодами, у ній передбачено мінливість цілей залежно від ситуації та умов. Саме тому в ній передбачено наявність постійних дипломатичних планів комунікації з противником чи відповідних переговорних форматів на кшталт Мінського чи Нормандського – задля можливості дотиснути до капітуляції після чергового дозованого застосування військової сили.

Стратегія керованого хаосу відповідає природі гібридної війни, оскільки полем застосування стратегії є ментальна сфера, суспільна свідомість, національна та культурна ідентичність. Найпершим завданням є дискредитування держави, нав'язування наративів про її нежиттєздатність чи неправомірність існування, а відтак – знищення цінностей нації, національної ідентичності. Для цього інспірують проблемні ситуації, які переростають у внутрішні конфлікти, локальні війни, захоплення органів влади тощо. Носіями та генераторами такої конфліктної поведінки найчастіше є емісари спецслужб, диверсійні групи, які формують «п'яту колону» в країні-жертві. Завдання «п'ятої колони», згідно зі стратегією керованого хаосу, – узяти під контроль постійно активні інформаційно-комунікаційні канали та місцеві органи влади, через які розпочати стратегічну інформаційну та диверсійну

наступальну операції. Так, ряд інформаційних каналів, наприклад 112, НАШ, «NewsOne» роками займалися пропагандистською риторикою на виконання цілей кінцевих замовників задля реалізації стратегії керованого хаосу (Перепелиця, 2021).

Великі надії на досягнення миру в 2019 році покладалися на зустріч в межах Нормандського формату в Парижі 9 грудня. Проте ці сподівання, які мали принести мир, виявилися тільки міражем далеким від реальності. Незважаючи на те, що учасники Нормандського формату (В. Зеленський від України, Е. Макрон від Франції, А. Меркель від Німеччини, В. Путін від росії) домовилися забезпечити повне та безстрокове перемир'я до 31 грудня 2019 року, з розширенням мандата ОБСЄ (зокрема, цілодобове патрулювання); звільнити полонених «всіх на всіх» до кінця року та надати Червоному Хресту доступ до всіх утримуваних осіб; продовжити розведення військ на узгоджених ділянках до кінця березня 2020 року; провести ще один саміт у Нормандському форматі за чотири місяці; інкорпорувати «формулу Штайнмаєра» в українське законодавство у версії, затвердженій на Нормандському саміті та в Тристоронній контактній групі, ці домовленості не були повністю виконані (Стець, 2019). Наступні два роки такі зустрічі відбувалися лише в онлайн форматі, а в квітня 2021 року президент України заявив про необхідність розширення Нормандського формату та долучити до процесу більш потужних гравців, таких як Велику Британію, Канаду та США (Зеленський, 2021).

В 2020 р. експерти різних аналітичних центрів публічно повідомляли про різні сценарії урегулювання конфлікту на Донбасі. Петро Бурковський, політичний аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та співробітник Національного інституту стратегічних досліджень повідомляв у своєму дослідженні про ймовірну поведінку рф і можливу реакцію України з квітня 2020-го до травня 2024 року, яка зводиться до таких сценаріїв: «Швидке врегулювання на умовах Росії», «Нав'язування «замороженого конфлікту», «Війна на виснаження», «Поступове мирне врегулювання».

Сценарій «Швидке мирне врегулювання на умовах Росії» підготував лідер ОПЗЖ В. Медведчук, а Президент рф В. Путін привселюдно схвалив його 18 липня 2019 року в Санкт-Петербурзі. У ньому передбачено: визнання з боку України керівництва «ДНР» / «ЛНР» легітимними представниками населення ОРДЛО; усунення посередництва ФРН, Франції та ООН під час повернення ОРДЛО до складу України; надання згоди України в просуванні рішення про зняття санкцій із рф; легалізування окупаційних військ на території ОРДЛО під виглядом «миротворців» і / або «спільних патрулів» із «народною міліцією ОРДЛО». Уже в короткостроковій перспективі це призведе до втрати Україною міжнародної підтримки й припинення санкцій проти рф, уведених за наслідки збройної агресії в 2014–2019 роках, встановлення зовнішнього управління країною з боку рф, а в середньостроковій виникне реальна загроза розпаду держави.

Сценарій «Нав'язування «замороженого» конфлікту в Донбасі» можливий у разі готовності росії припинити збройну агресію в обмін на згоду України визнати втрату Криму й ОРДЛО, а також підтримати повне скасування міжнародних санкцій. Тож статус і майбутнє ОРДЛО залишаються нерегульованими за наявності стійкої політично-адміністративної інтеграції з росією, інтеграцію України в ЄС і НАТО буде заблоковано, а відносини між рф та Заходом – відновлено на довоєнних умовах. Шлях до двох менш імовірних сценаріїв пролягає через проміжний сценарій – «Зрив мирного процесу». Він припускає можливість нової агресії з боку росії, яка в разі успіху приведе до миру на її умовах, а невдача підштовхне рф до ще більшої самоізоляції та конфронтації із Заходом або до кардинальних внутрішніх змін.

Сценарій «Зрив мирного процесу» полягав у тому, що якщо в процесі підготовки берлінської зустрічі в «нормандському форматі» або під час переговорів у рамках Тристоронньої контактної групи в Мінську Україна не прийме умов рф, Москва може перейти до активних силових заходів, супроводжуваних новим витком інформаційної війни, аби покласти вину за ескалацію конфлікту на Україну. Сценарій «Продовження конфлікту на виснаження та ізоляцію України» прогнозувати у разі невдачі з нав'язуванням Україні своїх умов шляхом переговорів і військового тиску росія переведе конфлікт з Україною у формат постійної гонки озброєнь, військових провокацій та економічної блокади. Однак тривале протистояння з Україною буде лише елементом ширшого курсу керівництва рф на довготривалу конфронтацію з Заходом. Мета такого сценарію – добитися від Заходу визнання України «сферою інтересів рф» в обмін на зниження загрози повномасштабного конфлікту з росією. Сценарій «Поступове врегулювання конфлікту на основі повної територіальної цілісності України». Відкриття такого сценарію цілком залежить від можливості повного перезавантаження влади в росії і повернення країни на шлях побудови правової демократичної держави. Але імовірність такого сценарію навіть після 2024 року залишається найнижчою (Бурковський, 2020).

Аналітичний центр «Нова Європа» пропонував для суспільного ознайомлення такі сценарії урегулювання російсько-українського конфлікту на Донбасі: «Збереження статус-кво», «Замороження російсько-українського конфлікту», «Реінтеграція Донбасу на засадах децентралізації», «Автономізація / «Особливий статус» Донбасу (федералізація України)», «Військова операція України

з повернення окупованих територій», «Російський наступ (повномасштабне вторгнення в Україну)», «Вихід із Мінська», «Введення миротворчої місії на Донбасі» (8 сценаріїв, 2020).

Фахівець із великим досвідом у сфері міжнародних відносин, професор Перепелиця Г.М. в 2021 р. відверто публічно повідомив, що Україні лишається одне: визнати російсько-українську війну реальністю й бути готовою до широкомасштабної військової агресії рф будь-якої миті (Перепелиця, 2021).

З моменту обрання В. Зеленського президентом України у нього були і залишаються амбіції увійти в історію як людина, котра закінчила війну. Тому з перших днів президенства він ходив «колом», намагаючись домогтися змін у Мінських угодах, розробити нові сценарії припинення конфлікту, але повномасштабна військова агресія рф проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, метою якої є знищення держави Україна й усього українського народу, повністю «обнулила» попередні сценарії, формати, угоди, стратегії. Натомість появилася формула миру В. Зеленського із десяти пунктів, яку він озвучив 15 листопада 2022 р. на саміті «Групи двадцяти», який проходив в Індонезії на острові Балі. Президент наголосив на тому, що ця агресивна російська війна має закінчитися справедливо на основі Статуту ООН і міжнародного права, а не «абияк», і кожна країна світу має стати співтворцем миру. Очевидно, що словам росії довіряти неможливо, і не буде жодних «Мінськів – 3», щоб дати їй можливість перечекати, наростити сили, а потім розпочати нову серію терору та глобальної дестабілізації.

Формула миру від В. Зеленського складається із десяти пунктів, зокрема: радіаційна та ядерна безпека; продовольча безпека; енергетична безпека; звільнення всіх полонених і депортованих, виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку; виведення російських військ і припинення бойових дій; справедливість, включаючи визнання світом спеціального трибуналу щодо злочину агресії росії проти України та створення міжнародного механізму для відшкодування всіх збитків, завданих цією війною; екоцид, потреба негайного захисту природи; недопущення ескалації; фіксація закінчення війни (Україна, 2022).

Висновки. Таким чином, дорога до миру в Україні починаючи з 2014 року була надзвичайно тернистою, не дивлячись на численні зусилля українських фахівців через набір стратегій, угод, різного роду форматів із залучення міжнародних партнерів, сценаріїв, і все заради вирішення конфлікту політико-дипломатичними методами (Krupenya, 2019). Ці механізми покладали занадто багато надій на Західну допомогу по досяганню миру, і шостий президент, перші два роки після обрання, перебував у такій миротворчій парадигмі, вважаючи, що будь-який народ не хоче війни та прагне миру. Більше того, відлуння трьох нищівних поразок українських збройних сил на Донбасі за попереднього верховного головнокомандувача стимулювало розробляти нові формати задля недопущення чергового кровопролиття. Неспровокована повномасштабна агресія рф проти України в 2022 р. повністю зруйнувала попередні миротворчі напрацювання. 24 лютого росія перетворила свою агресію проти України на найбільшу війну в Європі з часів Другої світової. В листопаді 2022 року була публічно озвучена формула миру В. Зеленського із десяти пунктів, за лекалами якої та завдяки героїзму та хоробрості українського народу, має закінчитися війна в Україні, а шостий президент України, Володимир Зеленський має увійти у історію як людина, котра закінчила війну!

Krupenya I., Tututchenko O. The road to peace: strategies, agreements, formats, scenarios and Zelensky's 10-point peace formula

The study is devoted to the analysis of strategies, agreements, formats, scenarios and formulas of peace, which were proposed by both national statesmen and the international community, security organizations, and analytical centers for the survival of the Ukrainian state.

The peacemaking efforts of V. Zelenskyi in the first two years of his presidency are demonstrated. The transformation of approaches to the resolution of the conflict from 2014 to 2022 was traced. The fact was established that Ukraine had to recognize the Russian-Ukrainian war as a reality on February 24, 2022.

V. Zelenskyi's ten-point peace formula, which aims to ensure the path to a just peace, is analyzed. The courage of the president to publicly state at the G20 summit that there is a set of solutions that need to be implemented and that needs to be done publicly, not behind the scenes, is noted. This aggressive Russian war should have ended justly, on the basis of the UN Charter, and Ukraine should not be offered compromises with conscience, sovereignty, territory and independence.

It is emphasized that the Russian-Ukrainian war is the largest in Europe since the Second World War, goes beyond the limits of a bilateral conflict and has a fundamental impact on the system of international relations in the security, economic, trade components and on regional and global processes as a whole.

Key words: Russian-Ukrainian war, diplomacy, Normandy format, Minsk agreements, "Yermak plan", war, peace, "Steinmeier formula", "Zelenskyi formula".

Література:

1. Оксана Забужко виступила перед Європарламентом. *Туктор медіа*. 2022: web-site. URL: <https://tyktor.media/novyny/oksana-zabuzhko-vystupyla-pered-ievroparlamentom/> (дата звернення: 01.01.2023).
2. Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни». 2-е вид. Київ: Брайт Стар Паблішинг. 2016. 391 с.
3. Перепелиця Г.М. Дипломатія президента Зеленського в урегулюванні російсько-українського конфлікту на Донбасі. *Науковий щорічник «Україна дипломатична»*. Випуск XXII. 2021. С. 745–762.
4. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: web-site. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення: 01.01.2023).
5. Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську. *Український тиждень*. 2015: web-site. URL: <https://tyzhden.ua/povnyj-tekst-dokumentiv-ukhvalenykh-na-perehovorakh-v-minsku/> (дата звернення: 01.01.2023).
6. Горбулін В.П. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія. К. : НІСД, 2015. 474 с.
7. Чайковська В. Путін підписав указ про визнання РФ незалежності «ЛДНР». *DW*. 2022: web-site. URL: <https://www.dw.com/uk/putin-pidpysav-ukaz-pro-vyznannia-rf-nezalezhnosti-dnr-i-lnr/a-60865101> (дата звернення: 01.01.2023).
8. Власюк О.С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія. К. : НІСД, 2017. 304 с.
9. Дорош С. Що таке «формула Штайнмаєра». *BBC*. 2019: web-site. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49906993> (дата звернення: 01.01.2023).
10. Стець А. Про що домовилися учасники «нормандської четвірки» в Парижі. *ZAXID.NET*. 2019: web-site. URL: https://zaxid.net/normandska_zustrich_chetvirki_pro_shho_domovilisya_parizh_9_grudnya_2019_n1494334 (дата звернення: 01.01.2023).
11. Зеленський закликає долучитися до «нормандського» процесу Британію, Канаду та США. *Радіо Свобода*. 2021: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20210428031320/https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-normandskyi-format/31223342.html> (дата звернення: 01.01.2023).
12. Ukrainian leader calls for revamp of peace process to end Donbas war. *Financial Times*. 2021: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20210428025100/https://www.ft.com/content/ed40d675-16b3-4a35-a157-b9bf0078b507> (дата звернення: 01.01.2023).
13. Бурковський П. П'ять сценаріїв розвитку подій у Донбасі: чого очікувати від Росії, і як може вчинити Україна? *Дзеркало тижня*. 2020: web-site. URL: https://zn.ua/ukr/internal/p-yat-scenariyiv-rozvitku-podiy-u-donbasi-chogo-ochikuvati-vid-rosiyi-i-yak-mozhe-vchiniti-ukrayina-341575_.html (дата звернення: 01.01.2023).
14. 8 сценаріїв конфлікту на Донбасі: ризики, можливості та небезпеки. *Європейська правда*. 2020: web-site. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/25/7107962/> (дата звернення: 01.01.2023).
15. Україна завжди була лідером миротворчих зусиль; якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями – виступ Президента України на саміті «Групи двадцяти». *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022: web-site. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141> (дата звернення: 01.01.2023).
16. Krupenya I. The Ukrainian crisis: a Test for the Rule of Law. Social and legal aspects of the development of civil society institutions: collective monograph. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp.z o.o., 2019. P. 19–32.
17. Гай-Нижник П.П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с.
18. Сиротенко А.М. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України : монографія. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського. 2020. 176 с.
19. Timothy Snyder. On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century. Tim Duggan Books: New York. 2017. 145 p.
20. Timothy Snyder. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. Tim Duggan Books: New York. 2018. 360 p.
21. Sim Tack. Five questions on western military support to Ukraine. *The Clingendael Spectator*. 2022: web-site. URL: <https://spectator.clingendael.org/en/publication/five-questions-western-military-support-ukraine> (дата звернення: 01.01.2023).

22. Ulrike Guérot, Hauke Ritz. Endspiel Europa. Warum das politische Projekt Europa gescheitert ist – und wie wir wieder davon träumen können. CPI – Clausen & Bosse, Leck: Frankfurt/Main. 2022. 260 p.
23. Гуменюк Б. Війна росії проти України: її вплив на регіональні та глобальні процеси. *Науковий щорічник «Україна дипломатична»*. Випуск XXIII. 2022. С. 18–30.
24. Гай-Нижник П. Війна за життя. *Науковий щорічник «Україна дипломатична»*. Випуск XXIII. 2022. С. 31–52

References:

1. Oksana Zabuzko vystupyla pered Evroparlamentom. [Oksana Zabuzhko spoke before the European Parliament]. (2022). *Tyktor media*: web-site. URL: <https://tyktor.media/novyny/oksanazabuzhkovystupyla-pered-ievroparlamentom/> [in Ukrainian].
2. Berezovetz, T. (2016). Aneksya: ostriv Krym. *Chroniky «hibrydnoi viiny»*. 2-e vyd. Kyiv: Brait Star Pablishynh. 391 s.
3. Perepelytsia, H.M. (2021). Dyplomatiya prezydenta Zelenskoho v urehulyvanni rosiisko-ukrainskoho konfliktu na Donbasi. [Volodymyr Zelenskyy's diplomacy in resolving the russian-ukrainian conflict in Donbas]. *Naukovyi shorichnyk «Ukraina dyplomatychna»*. Vypusk XXII. S. 745–762. [in Ukrainian].
4. Strategiya zovnishnyopolitychnoi diyalnosti Ukrainy vid 26 serpnia 2021 roku № 448/2021. [Strategy of foreign policy activity of Ukraine]. (2021). *Ofiziine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*: web-site. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> [in Ukrainian].
5. Povnyi tekst dokumentiv, uchvalenykh na perehovorakh v Minsku. [The full text of the documents adopted at the negotiations in Minsk]. (2015). *Український тиждень*: web-site. URL: <https://tyzhden.ua/povnyj-tekst-dokumentiv-ukhvalenykh-na-perehovorakh-v-minsku/> [in Ukrainian].
6. Horbulin, V.P. (2015). Donbas i Krym: tsina povnennya : monohrafiya. K. : NISD, 2015. 474 s.
7. Chaikovska, V. (2022). Putin pidpysav ukaz pro vyznannya RF nezaleznosti «LDNR». [Putin signed a decree on the recognition of the independence of the Russian Federation “LDNR”]. *DW*: web-site. URL: <https://www.dw.com/uk/putin-pidpysav-ukaz-pro-vyznannia-rf-nezalezhnosti-dnr-i-lnr/a-60865101> [in Ukrainian].
8. Vlasyk, O.S. (2017). Kremlivska ahresiya proty Ukrainy: rozdumy v konteksti viiny: monohrafiya. K. : NISD. 304 s.
9. Dorosh, S. (2019). Shcho take “formula Shtainmaera”. [What is the “Steinmeier formula”]. *BBC*: web-site. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49906993> [in Ukrainian].
10. Stez, A. (2019). Pro shcho domovylysya uchashnyky «normandskoi chetvirky» v Paryzi. [What the participants of the “normandy four” agreed on in Paris]. *ZAXID.NET*: web-site. URL: https://zaxid.net/normandska_zustrich_chetvirki_pro_shho_domovilisya_parizh_9_grudnya_2019_n1494334 [in Ukrainian].
11. Zelenskyi zaklykae doluchytysya do «normandskoho» prozesu Brytaniyu, Kanadu ta SSHA. (2021) [Zelensky calls on Britain, Canada and the USA to join the “Normandy” process]. *Radio Svoboda*: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20210428031320/https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-normandskyi-format/31223342.html> [in Ukrainian].
12. Ukrainian leader calls for revamp of peace process to end Donbas war. (2021). *Financial Times*: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20210428025100/https://www.ft.com/content/ed40d675-16b3-4a35-a157-b9bf0078b507> [in English].
13. Burkovskiy, P. (2020). Pyat szenariiv rozvytru podii u Donbasi: choho ochikuvaty vid Rosii, I yak moze vchynyty Ukraina? [Five scenarios of the development of events in Donbas: what to expect from Russia, and how can Ukraine act?]. *Dzerkalo tyznya*: web-site. URL: https://zn.ua/ukr/internal/p-yat-szenariyiv-rozvitku-podiy-u-donbasi-chogo-ochikuvati-vid-rosiyi-i-yak-mozhe-vchiniti-ukrayina-341575_.html [in Ukrainian].
14. 8 szenariiv konfliktu na Donbasi: ryzyky, mozlyvosti ta nebezpeky. [8 scenarios of the conflict in Donbas: risks, opportunities and dangers]. (2020). *Evropeiska pravda*: web-site. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/25/7107962/> [in Ukrainian].
15. Ukraina zavzdy bula liderom myrotvorchych zusyl; yaksho Rosiya chotche zakinchyty tsyu viinu, chai dovede tse diyamy – vystup Prezydenta Ukrainy na samiti «Hrupy dvadzyaty». [Ukraine has always been a leader in peacemaking efforts; if Russia wants to end this war, let it prove it with actions – the speech of the President of Ukraine at the “Group of 20” summit]. (2022). *Ofiziine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*: web-site. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141> [in Ukrainian].
16. Krupenya, I. (2019). The Ukrainian crisis: a Test for the Rule of Law. Social and legal aspects of the development of civil society institutions: collective monograph. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp.z o.o. P. 19–32. [in English].

17. Hai-Nyznyk, P.P. (2017). Rosiya proty Ukrainy (1990–2016 pp.): vid polityky shantazu i prymusu do viiny na pohlymannya ta sproby znyscennya. [Russia vs. Ukraine (1990–2016): from a policy of blackmail and coercion to a war of absorption and attempted destruction]. K.: «MP Lesya», 2017. 332 s. [in Ukrainian].
18. Syrotenko, A.M. (2020). Voenni aspekty protydii «hibrydnoi» ahresii: dosvid Ukrainy: monohrafiya. [Military aspects of countering “hybrid” aggression: the experience of Ukraine]. K. : NUOU im. Ivana Chernyachovskoho. 176 s. [in Ukrainian].
19. Timothy, Snyder. (2017). On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century. Tim Duggan Books: New York. 145 p. [in English].
20. Timothy, Snyder. (2018). The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. Tim Duggan Books: New York. 360 p. [in English].
21. Sim, Tack. (2022). Five questions on western military support to Ukraine. *The Clingendael Spectator*: web-site. URL: <https://spectator.clingendael.org/en/publication/five-questions-western-military-support-ukraine> [in English].
22. Ulrike Guérot, Hauke Ritz. Endspiel Europa. (2022). Warum das politische Projekt Europa gescheitert ist – und wie wir wieder davon träumen können. CPI – Clausen & Bosse, Leck: Frankfurt/Main. 260 p. [in German].
23. Humeniuk, B. (2022). Viina rosii proty Ukrainy: ii vplyv na rehionalni ta hlobalni protsesy. [Russia’s war against Ukraine and its impact on regional and global processes]. *Naukovyi shorichnyk «Ukraina dyplomatychna»*. Vypusk XXIII. S. 18–30 [in Ukrainian].
24. Hai-Nyzhny, P. (2022). Viina za zhuttya. [A war for life]. *Naukovyi shorichnyk «Ukraina dyplomatychna»*. Vypusk XXIII. S. 31–52. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.01.2023

Стаття рекомендована до друку 05.01.2023